

УДК 343.21

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-6\(60\)-863-872](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-6(60)-863-872)

Опанасенко Наталія Олегівна кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи, Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0003-1200-9646>

ВІЙСЬКОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПОРЯДКУ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ: ДЕТЕРМІНАЦІЯ ТА ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ

Анотація. У статті розглядаються актуальні питання запобігання військовим кримінальним правопорушенням, що посягають на встановлений порядок проходження військової служби. Автор прагне виявити ключові фактори, які впливають на дисципліну та правопорядок у військових формуваннях і на цій основі запропонувати ефективні напрями профілактики зазначених правопорушень, як на системному, так і на індивідуальному рівнях. Наголошено, що ключовим завданням для розробки дієвих стратегій стає усунення першопричин, виявлення та розуміння всіх чинників та умов, які обумовлюють або сприяють вчиненню військовослужбовцями дій, що порушують встановлений порядок проходження військової служби. Серед них виділено низку чинників, пов'язаних з недостатньою ефективністю правової системи та недосконалістю законодавства, недоліками у системі організації військової служби та управління, динамікою взаємин у військовому колективі, характером бойових дій та психологічним станом військовослужбовця. Розглянуто індивідуально-особистісні детермінанти, які залежать від психологічних та характерологічних особливостей самої особистості військовослужбовця, таких як правовий нігілізм, психологічна нестійкість, сімейні проблеми тощо. На підставі дослідження вказаних детермінант робиться висновок, що правопорушення проти порядку проходження військової служби є досить складним явищем, яке рідко зумовлене однією причиною. Зазвичай, це результат поєднання багатьох факторів, які можуть варіюватися в залежності від конкретної ситуації та обставин, а отже й впливати на поведінку військовослужбовця. Ці фактори можуть бути як внутрішніми, пов'язаними з особистими переконаннями, психологічним станом та моральними цінностями, так і зовнішніми, що впливають з умов служби, відносин у колективі та загальної ситуації в державі, армії чи зоні бойових дій. На основі проведеного аналізу запропоновано комплекс заходів, спрямованих на запобігання військовим кримінальним

правопорушенням, а саме: забезпечення доступу до психологічної підтримки та консультацій для військовослужбовців, приділення уваги їх якійсій професійній підготовці та психологічній адаптації; психологічна підготовка особового складу, яка формує цілий комплекс психологічних якостей та навичок, критично важливих для успішного виконання завдань, особливо в найскладніших, екстремальних умовах; підвищення соціальних гарантій для військовослужбовців; посилення ролі командирів та правоохоронних органів у профілактичній роботі та інші.

Ключові слова: детермінанти, причини, умови, фактори, військові кримінальні правопорушення, запобігання, профілактика.

Opanasenko Nataliia Olegivna candidate of law, senior lecturer, Department of Law of National Security and Legal Work, Military Law Institute of Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0003-1200-9646>

MILITARY CRIMINAL OFFENSES AGAINST THE PROCEDURE OF MILITARY SERVICE: DETERMINATION AND WAYS OF PREVENTION

Abstract. The article considers the current issues of preventing military criminal offenses that violate the established procedure for military service. The author seeks to identify key factors that affect discipline and law and order in military formations and, on this basis, propose effective directions for preventing these offenses, both at the systemic and individual levels. It is emphasized that the key task for developing effective strategies is to eliminate the root causes, identify and understand all the factors and conditions that cause or contribute to military personnel committing actions that violate the established procedure for military service. Among them, a number of factors associated with the insufficient effectiveness of the legal system and the imperfection of legislation, shortcomings in the system of organization of military service and management, the dynamics of relations in the military collective, the nature of hostilities and the psychological state of the serviceman are highlighted. Individual-personal determinants are considered, which depend on the psychological and characterological features of the military serviceman himself, such as legal nihilism, psychological instability, family problems, etc. Based on the study of these determinants, it is concluded that an offense against the order of military service is a rather complex phenomenon, which is rarely due to a single cause. Usually, it is the result of a combination of many factors that can vary depending on the specific situation and circumstances, and therefore influence the behavior of the serviceman. These factors can be both internal, related to personal beliefs, psychological state and moral values, and external, arising from the conditions of service, relations in the team

and the general situation in the state, army or combat zone. Based on the analysis, a set of measures aimed at preventing military criminal offenses has been proposed, namely: ensuring access to psychological support and consultations for military personnel, paying attention to their high-quality professional training and psychological adaptation; psychological training of personnel, which forms a whole complex of psychological qualities and skills that are critically important for the successful performance of tasks, especially in the most difficult, extreme conditions; increasing social guarantees for military personnel; strengthening the role of commanders and law enforcement agencies in preventive work, and others.

Keywords: determinants, causes, conditions, factors, military criminal offenses, prevention, prophylaxis.

Постановка проблеми. Переважна більшість військових кримінальних правопорушень, зафіксованих останнім часом, стосується порушень проти встановленого порядку проходження військової служби. Мова йде про випадки самовільного залишення частини, дезертирство та ухилення від виконання обов'язків, наприклад, через симуляцію хвороби, самокалічення або відмову від несення обов'язків військової служби. Така ситуація вимагає детального аналізу причин цих правопорушень, що дозволить виявити потенційні ризики та розробити ефективні програми профілактики. Важливо не лише вчасно запобігти цим правопорушенням, але й зміцнити дисципліну та правопорядок в армії, зробити їх не формальною вимогою, а внутрішнім переконанням кожного військовослужбовця. Адже такі порушення можуть мати серйозні наслідки: вони послаблюють боєздатність підрозділів, знижують моральний дух військовослужбовців і створюють загрозу національній безпеці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В різний час дослідженню різних аспектів детермінації і попередження злочинності як однієї з центральних і найскладніших проблем у науці кримінології присвятили свою увагу відомі науковці: В.В. Голіна, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, О.М. Костенко, С.Ю. Лукашевич, Ю.В. Нікітін, Л.С. Сміян та інші. Водночас, проблеми запобігання та профілактики військової злочинності, у тому числі й правопорушень проти порядку проходження військової служби, досліджували в своїх роботах О.М. Артеменко, В.І. Бакун, О.М. Бандурка, В.В. Бондарев, Н.А. Дмитренко, М.І. Карпенко, Т.Ю. Касько, А.О. Кобзар, М.Г. Колодяжний, М.І. Панов, Є.Б. Пузиревський, М.С. Туркот та інші дослідники. Сьогодні це наукове питання залишається й досі актуальним та потребує подальшого комплексного дослідження, зокрема щодо оцінки існуючих превентивних заходів, спрямованих на зміцнення військової дисципліни та правопорядку, а також надання практично орієнтованих рекомендацій щодо запобігання зазначеним правопорушенням.

Метою статті є всебічний аналіз детермінант військових кримінальних правопорушень проти порядку проходження військової служби, а також розробка ефективних шляхів їх запобігання на підставі комплексного підходу.

Виклад основного матеріалу. Якщо ми говоримо про запобігання злочинності не просто як про окремі заходи, а як про комплексну, цілісну систему, то ключовим завданням для розробки дієвих стратегій стає усунення першопричин, виявлення та розуміння всіх чинників та умов, які підвищують ймовірність скоєння того чи іншого виду злочинів, тобто його детермінант. Як зазначається в науковій літературі, під детермінацією злочинності слід розуміти всю сукупність, явищ, процесів, фактів, проявів з якими вона пов'язана та якими вона обумовлена [1, с. 184]. Водночас, до умов злочинності належать ті обставини, які самі по собі не породжують дане явище, але супроводжують його причини, забезпечують їх певний розвиток, необхідний для виникнення наслідку [2, с. 57].

Як відзначає М.І. Карпенко, «причини злочинних проявів у військових формуваннях не мають суттєвих відмінностей від причин злочинності в суспільстві в цілому і характеризуються лише певними особливостями. Основна особливість причин правопорушень, що здійснюються у військах і силах, полягає в специфічному переломленні загальних причин злочинності через своєрідні умови життя, побуту, дозвілля і діяльності військовослужбовців». На думку дослідника, всю сукупність причин, що породжують кримінально карані дії у військах і силах, можна умовно поділити на три групи: а) причини, пов'язані з умовами виховання, життя і діяльності правопорушників до призову на військову службу; б) причини, пов'язані з умовами військової служби і вихованням правопорушників у військових частинах і підрозділах; в) суто військові причини й умови, які обумовлюють (детермінують) злочини військовослужбовців [3, с. 410].

Взагалі, серед науковців панує плюралізм поглядів на детермінацію військової злочинності. Існує багато різних поглядів щодо причин цього явища. Одні дослідники вважають, що основними причинами і умовами військових правопорушень є комплекс різноманітних факторів. Серед них виділяють низку правових, організаційно-управлінських, соціально-економічних та соціально-психологічних аспектів, які включають в себе недосконалість законодавчої бази, недоліки в організації військової служби, проблеми в управлінні та керівництві, прогалини у системі добору, підготовки та призначення кадрів, низький рівень соціально-правового захисту військовослужбовців та їхніх сімей, вплив бойової обстановки, незадовільний морально-психологічний стан особового складу, «кругову поруку» і т.д. [4, с. 218; 5, с. 66].

Інші пояснюють причини злочинності індивідуалізмом особистості, який розглядається як крайня форма зосередженості на власних інтересах, потребах

та переконаннях, часто з ігноруванням моральних норм, емпатії та наслідків для інших. Наприклад, Н.А. Дмитренко та О.О. Шкута зазначають, що до основних детермінант військової злочинності на індивідуальному рівні можна віднести матеріальні труднощі військових, психічні та психологічні відхилення, сформовані у військовослужбовців як до, так і під час несення військової служби в одностатевому колективі, вживання алкоголю та наркотиків, правовий нігілізм тощо [6, с. 119].

Окремі науковці вважають, що кримінальні правопорушення – це результат складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів, а тому виділяють як окрему групу причини й умови злочинності усі соціальні явища загалом, називаючи їх «загальними причинами» [7, с. 279; 8, с. 80]. Під цим терміном розуміються практично всі соціальні явища, які так чи інакше можуть сприяти виникненню злочинності. Іншими словами, це широкий спектр соціальних, правових та економічних проблем і умов, які створюють сприятливе середовище для скоєння правопорушень. Індивідуальні ж фактори, такі як психологічні особливості особистості, вік, соціальне оточення, виховання тощо відіграють вирішальну роль у тому чи скористається людина цим «ґрунтом» для скоєння злочину або ні.

Слушною з цього питання є думка С.Ф. Денисова. Вчений зазначає, що загальним фактором, який зумовлює вчинення злочинів, є деморалізація особи, що, своєю чергою, є результатом деморалізації суспільства загалом. Йдеться передусім про девальвацію моралі, заснованої на загальнолюдських цінностях та повсякденну реальність кризового суспільства, яка надзвичайно далека від високих етичних ідеалів (цинізм, гонитва за прибутками, збагачення за будь-яку ціну тощо). На масовому рівні відбувається переоцінка соціальних цінностей, кримінально-правові заборони стають менш дієвими, а деякі форми злочинної поведінки сприймаються як активна життєва позиція [9, с. 25, 29]. Інакше кажучи, коли суспільство переживає кризу моральних цінностей, коли зникають традиційні орієнтири, людина починає втрачати відчуття відповідальності, справедливості та моральності. Це може бути як результат відчаю, так і цинічного розрахунку, коли злочин розглядається як єдиний чи найефективніший спосіб досягнення бажаного. Таким чином, деморалізація особи стає логічним продовженням загальної деморалізації суспільства, що, в свою чергу, закономірно веде до зростання злочинності.

Звідси, як зазначає І.М. Даньшин, впливає, що «специфіка зв'язків між соціальними явищами полягає в тому, що вони, у своїй більшості, відображаються свідомістю людей, виражаються у формі мотивації їх поведінки, набувають властивість цілепокладання та інтересів окремих людей і суспільства в цілому» [11, с. 86]. Аналогічну думку з цього приводу висловлює Б.М. Головкін, зазначаючи, що «злочинність виникає, існує та розвивається

внаслідок взаємодії членів суспільства між собою, а також із соціальним середовищем та соціумом як загальною системою... Відображені й осмислені суспільною свідомістю (колективним розумом) об'єкти соціальної дійсності зумовлюють формування інтересів, цінностей і норм поведінки, постановку цілей та вибір шляхів і засобів їх досягнення» [10, с. 275]. У цьому контексті можна зазначити, що, злочинність є не лише індивідуальним вибором, а й результатом складної взаємодії між особистістю та соціумом, що виникає на перетині індивідуальних схильностей та впливу суспільства загалом.

Отже, аналіз думок науковців свідчить, що військова злочинність та зокрема правопорушення проти порядку проходження військової служби є досить складним явищем, яке рідко зумовлене однією причиною. Зазвичай, це результат поєднання багатьох факторів, які можуть варіюватися в залежності від конкретної ситуації та обставин, а отже й впливати на поведінку військовослужбовця. Ці фактори можуть бути як внутрішніми, пов'язаними з особистими переконаннями, психологічним станом та моральними цінностями, так і зовнішніми, що впливають з умов служби, відносин у колективі та загальної ситуації в державі, армії чи зоні бойових дій.

Насамперед, однією з основних причин, що спонукають військових залишати місце служби та ухилятися від несення своїх службових обов'язків, слід відзначити надзвичайно високу інтенсивність та характер бойових дій. Безумовно, потрапляння особового складу в реальні бойові умови або в будь-яку небезпечну ситуацію кардинально змінює їхню поведінку. Це відбувається через цілий комплекс факторів, які впливають на психіку та фізіологію людини. Так, використання новітніх засобів ведення війни, ситуації, що супроводжуються небезпекою масового ураження, постійна загроза ударів з повітря, вплив різних погодно-кліматичних умов – все це створює неймовірний психологічний тиск. Військовослужбовці змушені діяти в умовах невизначеності, постійного стресу та ризику для життя. Це, в свою чергу, впливає на їхній моральний дух, емоційний стан і зрештою на їхню здатність ефективно виконувати бойові завдання.

Також, слід виділити комплекс факторів, що тісно пов'язані зі специфікою військової служби та побуту. Ці детермінанти, притаманні саме військовому середовищу, формуються на основі унікальних відносин, які складаються між військовослужбовцями, їхнім командуванням та умовами, в яких вони перебувають. До таких належать: недостатнє соціальне та медичне забезпечення, відсутність належного обмундирування та спорядження, випадки зловживання владою, булінг та інші форми насильства, що створює нестерпну атмосферу та спонукає військовослужбовця до залишення місця служби. Часто причинами самовільного залишення частини можуть бути надмірне фізичне та психологічне навантаження, тривала відсутність зв'язку з родиною та відчуття

ізоляції, відсутність належного відпочинку, неможливість вирішити особисті проблеми, перебуваючи за місцем проходження служби. Деякі особи можуть мати труднощі з адаптацією до суворої дисципліни, обмеженої свободи та умов армійського побуту. Це може бути особливо актуально для тих, хто був мобілізований без попереднього військового досвіду.

Суттєвим чинником, що сприяє вчиненню військових кримінальних проти порядку проходження військової служби є також недостатня психологічна підготовка. Так, психологічна невідповідність може призвести до неспроможності військовослужбовця ефективно діяти в бойових умовах, паніки, ірраціональних дій та порушень дисципліни. Військовослужбовці не здатні ефективно справлятися зі стресом, тиском, травматичними подіями та іншими викликами, пов'язаними з військовою службою. Це може призвести до депресії, тривоги, посттравматичного стресового розладу та інших психічних проблем, які, в свою чергу, можуть збільшити ризик вчинення зазначених правопорушень.

Отже, глибоке вивчення та аналіз детермінант військових правопорушень є ключовим елементом у обґрунтовуванні напрямів профілактики та розробці ефективних заходів їх своєчасного запобігання. Умови військової служби постійно змінюються, особливо під час війни. Детермінанти, актуальні в мирний час, можуть відрізнятися від тих, що діють в умовах бойових дій. У цьому сенсі, постійний моніторинг та аналіз детермінант дозволяє швидко адаптувати превентивні стратегії до реальної дійсності та нових сформованих умов. Водночас, вивчення причин конкретного правопорушення дозволить виявити системні недоліки в профілактичній роботі тієї або іншої військової частини, тобто зрозуміти, чи є правопорушення наслідком індивідуальної помилки, чи воно відображає більш глибокі проблеми в організації, навчанні, забезпеченні або морально-психологічному кліматі підрозділу. Аналізуючи окремих випадок, можна виявити типові фактори, що призводять до таких правопорушень, такі як: недоліки у виховній роботі, прогалини у статутних відносинах, у контролі за особовим складом, організації дозвілля, реагуванні на конфлікти або проблеми адаптації тощо. На основі цих узагальнень мають розроблятися системні заходи профілактики, які повинні діяти на кореневі причини, а не лише на їхні наслідки.

Так, в цілях запобігання аналізованим військовим кримінальним правопорушенням необхідно приділяти значну увагу забезпеченню доступу до психологічної підтримки та консультацій для військовослужбовців, їх якісній професійній підготовці та психологічній адаптації, які б відповідали сучасним вимогам. Наприклад, впровадження менторських програм, коли досвідчені військові можуть допомагати новобранцям адаптуватися, міжнародного досвіду проведення занять з когнітивно-поведінкової терапії, діджиталізації заходів психологічного забезпечення, що включатиме використання відеозвонків, онлайн-чатів для сеансів психологічної підтримки, розробку мобільних

застосунків з інструментами для психологічної самодопомоги та релаксації, інформацією про способи подолання небезпечних психічних станів тощо.

Особливе значення у цьому аспекті має якісна психологічна підготовка особового складу, яка формує цілий комплекс психологічних якостей та навичок, критично важливих для успішного виконання завдань, особливо в найскладніших, екстремальних умовах. Це особливо важливо в умовах бойових дій, де високий рівень стресу може призвести до втрати контролю, девіантної поведінки та правопорушень. Так, сучасна психологічна підготовка будується на принципах максимальної реалістичності, занурення в атмосферу, максимально наближену до реальної бойової обстановки, формуючи у воїна психічну стійкість та психологічну готовність до ризику та небезпеки, а також вміння долати складні психічні стани, використовуючи різні техніки саморегуляції, прийоми управління негативними емоціями, методи подолання стресу тощо. До способів психологічної підготовки можна віднести: моделювання психологічних факторів бою та аварійних ситуацій, включаючи імітацію вогню противника, вибухів, раптовість, дефіцит часу, фізичні та нервово-психологічні навантаження, умови обмеженої видимості, відмову техніки, відсутність зв'язку і т.д.; навчання методам дихальних вправ, м'язової релаксації, аутотренінгу для зняття напруги, втоми та швидкого відновлення; подолання психологічних смуг перешкод – спеціально обладнаних ділянок з різноманітними перешкодами, що вимагають не лише фізичних, а й психологічних зусиль, включаючи подолання страху висоти, замкнутого простору, несподіваних перешкод з елементами небезпеки тощо.

Важливою складовою на цьому шляху є належне забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей соціально-правовими гарантіями, що включатиме надання пільг, компенсацій, допомоги у соціальній адаптації, доступ до якісної та своєчасної медичної допомоги, включаючи лікування, реабілітацію, санаторно-курортне оздоровлення, сприяння у працевлаштуванні після звільнення зі служби, надання юридичної допомоги у випадках порушення прав військовослужбовців тощо. На системному рівні також доцільним є удосконалення військового законодавства в аспекті ліквідації правових прогалин і колізій та гармонізації з міжнародним правом, посилення кадрової політики, зокрема ретельний відбір кандидатів на військову службу, підвищення кваліфікації командного складу, розвиток у командній ланці лідерських якостей, навчання ефективним методам управління, вирішення конфліктів, наставництва тощо.

Насамкінець, для запобігання подібним правопорушенням необхідно проводити профілактичну роботу серед військовослужбовців з урахуванням цілісного, багаторівневого та скоординованого підходу, який охоплює всі аспекти життєдіяльності військового колективу. Це може включати навчання,

семінари, правове інформування та інші заходи, спрямовані на виявлення та роботу з військовослужбовцями групи ризику, а також підвищення правосвідомості, формування високого рівня військової дисципліни та культури безумовного дотримання вимог статутів, наказів та законів. Одним з ключових факторів досягнення цієї мети слід відзначити посилення ролі командирів у профілактичній роботі з військовослужбовцями як безпосередніх організаторів повсякденного життя військовослужбовців у поєднанні з активною інформаційно-аналітичною, методичною та контрольною діяльністю правоохоронних органів. Створення можливостей для відкритого діалогу, виявлення проблем на ранніх стадіях, надання підтримки та порад, а також особистий приклад та авторитет командирів, здатність мотивувати, надихати та вести за собою, створюючи згуртований колектив, стає фундаментальним принципом в індивідуальній роботі з особовим складом та забезпеченні профілактики правопорушень.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що розуміння детермінант вчинення правопорушень аналізованої категорії має ключове значення для розробки комплексних програм, спрямованих на покращення умов служби, підвищення морального духу, надання психологічної підтримки та забезпечення справедливості у військовій системі. Лише спільними зусиллями можна створити середовище, в якому кожен військовослужбовець усвідомлюватиме свою відповідальність і буде готовий дотримуватися встановлених норм і правил.

Література:

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Ін Юре, 2007. 712 с.
2. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодед; за ред. І.М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 352 с.
3. Карпенко М.І. Військові злочини: характеристика, методика розслідування та запобігання: посібник / за заг. ред. д.ю.н., проф. В.К. Матвійчука. Київ: ВД Дакор, 2013. 472 с.
4. Корнієнко М.В. Стан та детермінація військової злочинності в умовах особливого періоду в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 217–219.
5. Карпенко М.І. Запобігання злочинам проти встановленого порядку несення військової служби (військовим злочинам). *Юридична наука*. 2012. № 10. С. 61–70.
6. Дмитренко Н.А., Шкута О.О. Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія. Херсон: Гельветика, 2022. 186 с.
7. Женжеруха О.Ж. Поняття причин та умов злочинності. *Наукові праці МАУП*. 2008. Вип. 1 (17). С. 279–282.
8. Курс кримінології: підручник у 2 кн. Кн.1: Загальна частина / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; За заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
9. Денисов С. Сучасні детермінанти злочинності в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2019. № 4. С. 21–33.
10. Головкін Б.М. Про детермінацію злочинності. *Часопис Київського університету права*. № 1. 2020. С. 274–280.
11. Даньшин І.М. Загальнотеоретичні проблеми кримінології: монографія. Харків: Прапор, 2005. 224 с.

References:

1. Zakaliuk, A.P. (2007). Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka [Course of modern Ukrainian criminology: theory and practice]. *Teoretychni zasady ta istoriia ukrainskoi kryminolohichnoi nauky – Theoretical foundations and history of Ukrainian criminological science*. (Vols. 1). Kyiv: In Yure [in Ukrainian].
2. Danshyn, I.M., Golina, V.V., Kalman, O.G., Lysodyed, O.V. (2003). Kryminolohiia: Zahalna ta Osoblyva chastyny [Criminology: General and Special parts]. I.M. Danshyn (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
3. Karpenko, M.I. (2013). Viiskovi zlochyny: kharakterystyka, metodyka rozsliduvannia ta zapobihannia [Military crimes: characteristics, investigation and prevention methods]. V.K. Matviichuk (Ed.). Kyiv: VD Dakor [in Ukrainian].
4. Korniyenko, M.V. (2022). Stan ta determinatsiia viiskovoi zlochynnosti v umovakh osoblyvoho periodu v Ukraini [State and determination of military crime in the conditions of a special period in Ukraine]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, 2, 217–219 [in Ukrainian].
5. Karpenko, M.I. (2012). Zapobihannia zlochynam proty vstanovlenoho poriadku nessennya viiskovoi sluzhby (viiskovym zlochynam) [Prevention of crimes against the established procedure for military service (military crimes)]. *Yurydychna nauka – Legal Science*, 10, 61–70 [in Ukrainian].
6. Dmytrenko, N.A., Shkuta, O.O. (2022). Zlochynnist u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia [Crime in the Armed Forces of Ukraine: criminological characteristics and prevention]. Kherson: Helvetika [in Ukrainian].
7. Zhenzherukha, O.Zh. (2008). Poniattia prychyn ta umov zlochynnosti [The concept of causes and conditions of crime]. *Naukovi pratsi MAUP – Scientific works of the IAUP*, 1 (17), 279–282 [in Ukrainian].
8. Dzhuzha, O.M., Mykhailenko, P.P., Kulyk, O.G. (2001). Kurs kryminolohii: Zahalna chastyna [Criminology course: General part] (Vols. 1). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
9. Denisov, S. (2019). Suchasni determinanty zlochynnosti v Ukraini [Modern determinants of crime in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy – Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, 4, 21–33 [in Ukrainian].
10. Golovkin, B.M. (2020). Pro determinatsiiu zlochynnosti [On the determination of crime]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law*, 1, 274–280 [in Ukrainian].
11. Danshyn, I.M. (2005). Zahalnoteoretychni problemy kryminolohii [General theoretical problems of criminology]. Kharkiv: Prapor [in Ukrainian].